

De architectuur van de weverswoning

Ton Wagemakers

Elke (oudere) Tilburger heeft zo zijn opvatting van wat onder een weverswoning moet worden verstaan. Zonder nu het laatste woord erover te willen zeggen, wil ik hier enige kenmerken formuleren van een weverswoning uit de tweede helft van de 19e eeuw. Op basis van deze kenmerken zal ik dan uitspraken doen over de zogenaamde weverswoningen uit die tijd gelegen aan de Reitse Hoevenstraat.

In dit nummer wordt een belangrijk deel van het rapport "Weverswoningen aan de Reitse Hoevenstraat te Tilburg" gepubliceerd. Volgens de werkgroep die het rapport samenstelde, was "komen vast te staan dat het hier gaat om twaalf architectonische eenheden, waarin veertien weverswoningen waren gelegen". Deze uitspraak veronderstelt een definitie van de weverswoning, waaraan deze woningen zijn getoetst. Dit gebeurt echter niet expliciet. Het lijkt erop dat men volks- en beroepstellingen en adresboeken heeft geraadpleegd en op de adressen van de woningen aan de Reitse Hoevenstraat het beroep wever is tegengekomen. Vervolgens is men ervan uitgegaan dat het thuiswevers zijn en men dus kan spreken van weverswoningen. Los van de discussie hoe onderzoekers gegevens van volks- en beroepstellingen en adresboeken moeten in-

terpreteren, lijkt me de gekozen aanpak onjuist.

Beslissend is niet of in een woning een wever leeft en werkt. Uitgangspunt is voor mij de architectuur van de woning. Dat wil zeggen bezit de woning specifieke kenmerken om bepaalde bedrijfsfuncties te kunnen vervullen.

Kenmerken

Het is onmogelijk om de kenmerken van de weverswoning te formuleren. De weverswoning bestaat niet, omdat in de loop der tijd de bedrijfsfuncties zijn veranderd en daarmee de architectuur van de weverswoning. Rond 1800 bijvoorbeeld moesten de woningen zodanig ingericht worden dat er zowel gesponnen als geweven kon worden. Ook een eigen opslag voor wol was vaak nodig.



Afb. 1 De weefkamer
omstreeks de jaren twintig
(foto Schmidlin).

Afb. 2 Weverswoningen
Reitse Hoevenstraat 48-58
(foto Ton van Horsen,
1987).



Enige decennia later werden voortaan bijna alle garens in Tilburg machinaal gesponnen op de fabriek. Het betekent dat vanaf die tijd het spinnen niet meer thuis gebeurde en er dus bij het ontwerpen van een woning daarmee geen rekening meer hoefde te worden gehouden.

Om nu kenmerken op te sporen van een weverswoning uit de tweede helft van de 19e eeuw is het nodig te bepalen welke werkzaamheden thuis nog gedaan werden en wat voor eisen dat aan de (werk-) ruimtes stelde. Het gaat om de volgende activiteiten: het spoelen, de ketting lijmen en drogen, weven, noppen, stoppen en doppen.

De inslaggarens, in een grote jute-zak, werden op een kruiwagen ("kreugel") van de fabriek gehaald. De brede kruiwagen vereiste een poort en gang naast het huis van ca. 1,50 meter breedte. De inslag werd vaak in huis op spoelraderen overgespoeld op pijpjes die pasten in de weefspoelen van het getouw. Er was niet veel ruimte voor nodig. Twee à drie vierkante meter ruimte in de nabijheid van het getouw en bij een raam, voor het licht, was voldoende.

De ketting was gewoonlijk op bollen gewonden en werd ook met de kruiwagen van de fabriek gehaald. Zeker in het derde kwart van de 19e eeuw (daarna nam het af) werd de ketting door de wever gelijmd. Hij gebruikte daarvoor een eigengemaakte lijmbak, die in de schuur (het "schop") stond. Na het lijmen werd de ca. 60 meter lange ketting voor het huis of in de lange tuin gedroogd. De benodigde krukken, houten gestellen in T-vorm met pinnen, om de kettingdraden op te drogen werden in de schuur bewaard. In de woning was boven

het fornuis soms een houten stelling aangebracht om de ketting op te hangen, voor als het buiten langere tijd nat bleef. Kortom een schuur voor de lijmbak, krukken en kruiwagen was wel nodig in die tijd.

De belangrijkste activiteit was het weven. De meeste weefgetouwen in Tilburg kenden de volgende afmetingen: breedte ca. 3,5 à 4 meter, hoogte ca. 2,75 à 3 meter en diepte ca. 2,5 meter. Aan een kant of liefst beide kanten van het getouw had de wever nog een passeerruimte van een halve meter nodig om achter het getouw te komen. Voor één getouw had men al gauw een werkruimte nodig van 4,5 bij 4 meter.

In de literatuur, onder andere het "Verslag van de Parlementaire Enquêtecommissie" van 1887 en "Onderzoekingen naar de toestanden in de Nederlandsche Huisindustrie" (1914), blijkt nogal eens sprake te zijn van een woon-werkvertrek, waar twee getouwen in (kunnen) staan.

Verder was het nodig dat het vertrek enige grote ruiten had om voldoende licht te krijgen op het werk. De wever zat gewoonlijk met zijn rug naar de vensters, of het licht viel van de zijkant binnen. In ieder geval moest bij de plaatsing van de ruiten voor het getouw het directe zonlicht vermeden worden. Voor het weven was dus een ruim vertrek nodig met grote ramen.

Nadat een stuk was geweven, werd het op een aantal zaken gecontroleerd: verwijdering van knopen uit de kettingdraden (noppen), aanbrengen van ontbrekende kettingen en inslagdraden (stoppen) en onzichtbaar maken van ongeverfd gebleven deeltjes (doppen). Al deze handelingen vroegen om goed licht, een werktafel en een "pers". In